

Kirja-arvio

Rahan voittokulku: perustulo individualistisen maailman fatalistisena yhteiskuntapolitiikkana

Johan Wahlsten, valtiotieteiden maisteri, väitöskirjatutkija, valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Anton Jäger ja Daniel Zamora Vargas: *Welfare for Markets: A Global History of Basic Income*. The Chicago University Press: Chicago, 258 sivua. 2023.

Avainsanat: perustulo, aatehistoria, yhteiskuntapolitiikka

<https://doi.org/10.51810/pt.136588>

Vuonna 2017 taloustieteen professori, vasemmistointellektuelli ja yksi tunnetuista perustulon puolestapuhujista, Yanis Varoufakis, totesi perustulon olevan vapauden, sivistyneen yhteiskunnan ja vakaan talouden edellytys tekoälyn ja automatisaation aikakaudella (AcTVism Munich 2017). Samoihin aikoihin Facebookin perustaja Mark Zuckerberg puhui ”pienemmän valtionhallinnon periaatteesta kumpuavan” perustulon puolesta (Heath 2017), ja Juha Sipilän porvarihallitus käynnisti paljon huomiota saaneen kaksivuotisen perustulokokeilunsa. Universaalia, vastikkeetonta ja toimeentulon takaavaa rahallista avustusta ovatkin kannattaneet liikkeet ja henkilöt läpi poliittisen spektrin – niin Suomessa kuin maailmalla. Vaikka perustulosta ei vielä ole missään päin maailmaa tullut sosiaalijärjestelmän kulmakiveä, on vuoden 2008 finanssikriisin jälkeen ajatus siitä ollut alituisesti esillä julkisessa keskustelussa ja erilaisia perustulokokeiluja on nähty läpi 2000-luvun.

Kansainvälinen keskustelu perustulon ympärillä on tavannut pyöriä mallin teknisen toteutuksen, tehokkuuden, yhteiskunnallisten ja taloudellisten

vaikutusten sekä moraalifilosofisten kysymysten ympärillä. Mutta miten idea, joka pysytteli suurimman osan 1900-luvusta yhteiskunnallisen keskustelun marginaalissa, päätyi kaikkien huulille? Mikä on mahdollistanut perustulon vetovoiman ja miksi idealla on kaikupohjaa poliittisesti hyvin erilaisiin periaatteisiin sitoutuvien liikkeiden ja henkilöiden parissa? Muun muassa näihin kysymyksiin belgialaiset aatehistorioitsija Anton Jäger (Katholieke Universiteit Leuven) ja sosiologi Daniel Zamora Vargas (Université libre de Bruxelles) yrittävät löytää vastauksia perustuloajattelun historiallista taustaa perkaavassa teoksessaan *Welfare for Markets: A Global History of Basic Income* (2023). Vaikka perustulo on kirjan keskipisteessä, Jägerin ja Zamoran perustuloajattelun nousua kontekstualisoiva näkökulma tarjoaa myös oivalluksia viimeisen vuosisadan aikana tapahtuneisiin muutoksiin tavoissa käsittää valtio, markkinat, tarpeet ja köyhyys. Teos käsittelee myös niitä taloudellisia, poliittisia ja kulttuurisia prosesseja, jotka ovat kirjoittajien mukaan erottamaton osa perustuloajattelun historiaa.

Myytistä historiaan

Suosituksessa teoksessaan *Ilmaista rahaa kaikille* kirjailija Rutger Bregman (2014/2018, 61, 290) jäljittää perustuloajatuksen vuosisatojen taakse Thomas Moren ja Thomas Painen kaltaisiin yhteiskuntateoreetikkoihin. Bregmanin narratiivi heijastaa myös monien muiden perustulon puolestapuhujien argumentteja, joissa 2000-luvun vastikkeetonta rahamääräistä avustusta puoltavat ideat esitetään osana perustuloajatuksen vuosisataista historiaa. Kuten Jäger ja Zamora kirjassaan esittävät, tämä tarina on karkeasti yksinkertaistava, kontekstiton ja päämäärähakuinen. Tämän myytin sijasta Jäger ja Zamora paikantavat nykyisen perustuloajattelun juuret 1930-luvulta uusklassisten taloustieteilijöiden, muun muassa 1940-luvun alussa ensimmäistä kertaa negatiivisen tuloveron ideansa esittäneen Milton Friedmanin, yhteiskuntapoliittiseen ajatteluun. Keskeinen ero toisen maailmansodan jälkeen kehittyneen perustuloajattelun ja esimerkiksi yhdysvaltalaisen tasavaltalaisten, kuten Painen, tai 1800-luvun eurooppalaisten utopiasosialistien, kuten Charles Fourierin, yhteiskuntapoliittisten toimenpide-ehdotusten välillä koski jaettavien etujen muotoa. Tasavaltalaiset ja sosialistit vaativat toimeentulon takaamista

materiaalisten hyödykkeiden, kuten ruoan, vaatteiden ja asumuksen, tai tuotantovälineiden hankkimiseen korvamerkityn osingon välityksellä. Sen sijaan Bregmanin, Varoufakisin ja muiden nykypäivän perustuloajattelijoiden aloitteissa yksilöt saisivat itse päättää, miten he vastikkeettoman rahasumman markkinoilla käyttävät.

Tämä näennäisesti vain tekninen ero heijastaa toisaalta myös eri aikakausien yhteiskuntapoliittisten visioiden toisistaan eriäviä päämääriä ja keskeisiä ratkaistavia ongelmia. Agraarisen yhteiskunnan kontekstissa toimiville tasa-vertaisille ja ensimmäisille sosialisteille avustukset olivat sidottu omistuksen ja tuotannon politisointiin: tavoitteena oli muun muassa estää maanomistuksen keskittyminen harvojen käsiin ja näin ollen mahdollistaa itsenäinen elinkeinonharjoitus. Lisäksi erityisesti tasavaltalaiset katsoivat, että näin taattaisiin myös poliittisen yhteisön vakaus ja taloudellinen kukoistus, sillä omistuksen jakautuminen lieventäisi yhteiskunnallisia konflikteja ja maanomistus kannustaisi laadukkaampaan työntekoon. Vastikkeettomuuden tai työstä vapautumisen ideoilla ei ollutkaan sijaa 1700- ja 1800-lukujen etuusajattelussa. Etuudet tarkoittivat myös velvollisuutta osallistua yhteiskuntaa, yksilöä tai tuotantoa kehittävään toimintaan; työskentelemättömyys rinnastettiin yhteiskunnan ulkopuolelle jäämiseen. Esimerkiksi vielä tuon aikaisille sosialisteille oli ilmeistä, että ”työtä tekevät perivät maan” (Davis 2018, 7).

Yhteiskunnallisesti määritellyistä tarpeista ja tavoitteista yksilön mieltymyksiin

Omistuksen ja tuotannon politisointi säilyi edistysmielisten poliittisten liikkeiden ja projektien yhteiskuntapoliittisen ongelmanasettelun keskiössä myös 1900-luvun alkupuoliskolla. Jägerin ja Zamoran mukaan esimerkiksi presidentti Franklin D. Rooseveltin New Dealin tai eurooppalaisten sosiaalidemokraattisten puolueiden yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa ei myöskään ollut juuri sijaa rahapohjaisille sosiaalipoliittisille ideoille tai vastikkeettomuudelle. Taloustieteilijöiden vuosisadan keskivaiheen ensimmäiset nykypäivän perustuloaloitteita muistuttavat ideat olivat sopimattomia suuren laman, fasismin ja maailmansodan jälkeisessä maailmassa, jossa täystyöllisyys, työperustainen hyvinvointivaltio, julkiset palvelut sekä valtion suunnitelmallinen

talouspolitiikka nauttivat kohtalaisen laajamittaista kannatusta läpi poliittisen kentän. Vuosisadan ensimmäisinä vuosikymmeninä omistuksen, tuotannon ja työn politiikan rinnalle Euroopassa ja Yhdysvalloissa nousi kuitenkin myös kysymys tarpeista. Mikä on inhimillisten tarpeiden hierarkia? Miten yhteiskunnallisia resursseja tulisi kohdentaa ja millainen resurssien jakautuminen edistäisi yhteiskunnan kokonaisuhyvinvointia? Inhimillisten tarpeiden täyttämiseksi sekä muiden yhteiskunnallisten tavoitteiden saavuttamiseksi käytettävät keinot olivat kuitenkin yhä tietyssä määrin demokraattisen ja eri näkemymiä ja yhteiskunnallisten ryhmien intressejä edustavia organisaatioita sisältävän poliittisen prosessin määriteltävänä.

Tämä tarveajattelu ammensi ja kumpusi olennaisesti muun muassa Arthur Pigoun vuosisadan vaihteesta edistämästä hyvinvointitaloustieteestä. Toisen maailmansodan jälkeisten taloustieteilijöiden käsissä tarveajattelu kävi läpi kuitenkin merkittävän muodonmuutoksen. Kysymys inhimillisistä tarpeista sisälsi väistämättä eettisiä arvioita sekä oletuksia tarpeiden yhteneväisyydestä yksilöiden välillä. Tällaiset normatiiviset näkökohdat eivät kuuluneet uuteen ”moderniin” positivistiseen taloustieteeseen, jonka näkökulmasta yksilökohtaisia tarpeita oli mahdotonta tietää objektiivisesti: mieltymykset, halut ja koettu hyöty vaihtelivat huomattavasti yksilöiden välillä ja ne ”paljastuivat” vasta markkinoilla. Näin ollen myös julkisille palveluille ja hyödykkeille sekä julkiselle työvoimapolitiikalle perustuva järjestelmä näyttäytyi kyseenalaisena ja valinnanvapauden takaava sekä markkinaprosessia häiritsemätön rahallinen tuki suosittavampana lähestymistapana. Samalla yhteiskuntavakauden takaamiseksi nähtiin kuitenkin tarve puuttua fiskaalisen uudelleenjaon kautta suoraan köyhyyteen. Se käsitettiin nyt kuitenkin rahamääräisen tulotason ongelmana eikä, toisin kuin vielä hallitsevassa sosiaalidemokraattisessa yhteiskuntapoliittisessa ajattelussa, koulutuksen ja terveydenhuollon puutteen, heikkolaatuisen asumuksen ja epävarman työllisyyden seurauksena.

Hyvinvointivaltion kyseenalaistaminen, kehityksen yksilöllistäminen ja perustuloajattelun nousu

Jägerin ja Zamoran mukaan edellä mainitut käsitteelliset muutokset sekä valtioiden toisen maailmansodan aikana ennennäkemättömästi laajentuneet

veropohjat ja vahvistunut fiskaalinen kyvykkyys muokkasivat yhteiskunnallisen kontekstin suopeammaksi raha- ja tulokeskeiselle yhteiskuntapoliittiselle ajattelutavalle. Aiemmin lähinnä taloustieteilijöitä kiinnostanut perustuloidea saikin 1960-luvulta alkaen enenevässä määrin puolestapuhujia. Idean valtavirtautuminen seuraavien vuosikymmenien aikana vaati kuitenkin myös deindustrialisaatiota, automatisaation nousua julkisen keskustelun agendalle, työttömyyden kasvua sekä sosiaalidemokraattisen hyvinvointivaltion ja julkisen talouspolitiikan kyseenalaistamista niin uusvasemmiston kuin uusoiikeiston toimesta.

Köyhyyden monetaristisen käsitteellistämisen rinnalla kulki myös köyhien ”löytäminen” uutena sosiaalisena luokkana yhteiskuntatieteilijöiden ja -kriitikoiden toimesta. Köyhät nähtiin julkisten palveluiden sekä työntekijöiden ja pääoman välisille kompromisseille rakentuneen ja täystyöllisyyttä tavoittelevan hyvinvointivaltion ulkopuolelle jääneenä ryhmänä. Analyysistä tehdyt johtopäätökset olivat ajoittain silmiinpistävästi fatalistisia: markkinariippuvuutta vähentävien palveluiden asteittainen kehittäminen ja yhteiskuntapolitiikan vähittäinen rationalisointi eivät olleet onnistuneet, *eivätkä onnistuisi*, ratkaisemaan runsaudessa kukoistavaa köyhyyttä. 1900-luvulla rakennetut instituutiot ja sosiaalijärjestelmä sen sijaan vain suojelivat tulotasoltaan kohenetuneen työntekijäosapuolen sekä yritysten etuja. Samoihin aikoihin uudet sosiaaliset ja poliittiset liikkeet Atlantin molemmin puolin ryhtyivät haastamaan modernin yhteiskunnan poliittisia ja taloudellisia instituutioita mieltämällä ne yhdenmukaistaviksi, epädemokraattisiksi, yksilöitä holhoaviksi sekä heidän vapauttansa rajoittaviksi.

Jo 1940-luvulla Friedman, Friedrich Hayek ja monet muut tutkijat olivat nähneet perustulon tärkeänä etuna sen ”antipaternalistisen” ja ”antiautoritaarisen” pohjavireen: perustulo auttaisi vähentämään valtion byrokratiaa eikä, toisin kuin julkiset palvelut, määrittäisi tavoiteltavia päämääriä yksilöiden puolesta. Sen sijaan perustulo mahdollistaisi yksilöllisten mieltymysten ”vapaan” tavoittelun markkinoilla ja sopisi näin hyvin yhteen negatiivisen vapauskäsitteen kanssa, jota Friedman, Hayek ja monet muut talousliberaalit puolsivat. Monelle 1900-luvun loppupuolen uusvasemmistolaiselle liikkeelle ja ajattelijalle, kuten André Gorzille tai Philippe Van Parijsille, rahamääräisen perustulon etuna oli samankaltaisten näkökohtien ohella myös mahdollisuus lopullisesti kytkeä irti historiallinen työn ja toimeentulon välinen sidos, jonka

automatisaatio ja deindustrialisaatio olivat joka tapauksessa ”väistämättömästi” tekemässä vanhanaikaiseksi ja joka työmoraalia uusintaessaan oli myös eettisesti kyseenalaistettava.

1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä perustulo nousikin silloisessa ”ensimmäisessä maailmassa” sopimattomasta marginaali-ideasta varteenotettavaksi yhteiskuntapolitiikan aloitteeksi. Lukuisat aloitteet eivät kuitenkaan sellaisenaan edenneet toteutukseen asti, vaan ne törmäsivät valtapuolueiden epäilyihin, eturyhmien intresseihin ja ristiriitoihin olemassa olevien institutionaalisten järjestelyjen kanssa. Jägerin ja Zamoran mukaan perustuloajattelun henki säilyi kuitenkin yleisessä vuosisadan vaihteen tendenssissä siirtää hyvinvointivaltion painopiste julkisista palveluista, investoinneista ja työllisyystoimista rahamääräisiin etuuksiin ja veropohjaisiin kannustinrakenteita muokkaaviin toimiin. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yksilöille myönnettävät rahamääräiset avustukset kasvoivat tasaisesti 1970- ja 2020-lukujen välisinä vuosikymmeninä, kun samalla aikavälillä julkiset kokonaisnettomenot laskivat (Jäger ja Zamora 2023, 89). Samaan aikaan globaalissa etelässä kehityspoliittinen ajattelu muuttui asteittain, kun yksilö- ja tulokeskeinen yhteiskuntapolitiittinen lähestymistapa levisi maailmalle etenkin yhdysvaltalaisen päättäjien ja tutkijoiden sekä kansainvälisten talousjärjestöjen välityksellä. Jos toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä ”kolmannessa maailmassa” kehitys ja elintason parantaminen yhdistettiin talouden tuotantorakenteen muuttamiseen valtion aktiivisella teollisuuspolitiikalla, julkisen institutionaalisen kyvykkyyden kehittämiseen sekä eriarvoisten kansainvälisten taloussuhteiden uudistamiseen, tuli nyt köyhyyden poistamisesta suorilla rahamääräisillä avustuksilla uuden kehitysajattelun keskeinen elementti.

Yhteiskuntapolitiikkaa yhteiskunnan ja politiikan jälkeen?

Jägerin ja Zamoran eräs keskeisimmistä argumenteista liittyy siihen, kuinka perustulo on noussut niin Piilaakson teknologiauskovaisten kuin monien vasemmistolaisten keppihevoseksi sekä laajemmin yhteiskuntapolitiittisen keskustelun vakioaiheeksi. Kirjoittajien mukaan tämän on mahdollistanut sekä siirtyminen tuotannon, omistuksen ja kollektiivisesti määriteltyjen yhteiskunnallisten tavoitteiden politiikasta tulojen politiikkaan että markkinoiden yleinen

hyväksyminen tavoitteita ja tarpeita määrittelevänä instituutiona. Rahansiirtoja painottavan yhteiskuntapolitiikan nousu on sopusoinnussa myös 1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä voimistuneen poliittisen järjestäytymisen asteittaisen murenemisen kanssa. Konkreettisten yhteiskunnallisten tavoitteiden artikulointi ja määrittely vaikeutuivat yksilö- ja kuluttajakeskeisessä 2000-luvun yhteiskunnassa, jossa 1800- ja 1900-luvuilla syntyneet kollektiiviset ja tiettyjen sosiaalisten ryhmien etuja ajavat poliittiset organisaatiot olivat rapautuneet ja toisiaan lähentyneet puolueet muuttuneet ”keskimääräistä äänestäjää” suostutteleviksi PR-koneistoiksi (esim. Mair 2013). Kuten Jäger ja Zamora toteavat, tällaisessa maailmassa abstraktina hyödykkeenä raha näyttäytyy toimivana keinona edistää atomisoidun kuluttajan hyvinvointia.

Teoksen kontekstualisoivasta perspektiivistä perustulokeskeinen yhteiskuntapolitiittinen visio näyttäytyykin fatalistisena ja passiivisena matalien odotusten politiikkana. Kuten yleisemmin yksilöiden toimeentuloa ensisijaisesti priorisoiduissa sosiaaliliberaaleissa visioissa (vrt. Higgins ja Dow 2013, 199–203), myös perustuloon nojautuvassa ajattelussa jää helposti problematisoimatta historiallisesti keskeisiä poliittisen talouden kysymyksiä siitä, mitä, miksi ja miten meidän tulisi yhdessä tehdä, kehittää ja parantaa. Sen sijaan taloudelliset lopputulokset jätetään kuluttajien yksittäisistä ja epäkoordinoiduista päätöksistä muodostuvan markkinaprosessin sanelemaksi. Julkisen vallan tehtäväksi jää vain markkinoiden synnyttämien karkeimpien haittavaikutusten paikkaaminen ja kulutus-tason takaaminen. Mutta kuten hyvin tiedetään, kokonaissumma yksilöiden toiminnasta omien oletettujen etujensa ja mieltymystensä tavoittelemiseksi on usein ristiriidassa yhteisön hyvinvoinnin ja kehityksen tai tuotannon järkipäisyyden kanssa. Tämä oli ilmeistä vaikkapa orastavaa tulo- ja kuluttajakeskeistä yhteiskuntapolitiittista visiota jo 1930-luvulla kritisoinneelle historioitsija R. H. Tawneylle. Kuten Tawney merkkiteoksessaan *Equality* huomautti, eivät ”korkeat tulotasot pysty takaamaan valtaosalle maailman väestöstä suojaa koleeralta, kuumetaudilta tai tietämättömyydeltä, puhumattakaan koulutusmahdollisuuksien tai taloudellisen turvan varmistamisesta” (Tawney 1931/1964, 126).

Welfare for Markets on erinomainen perustuloajattelua historioiva teos, joka lähestymistapansa avulla onnistuu asettamaan kyseenalaiseksi nykyhetken ja sen ajattelutapojen luonnollisuuden. Teoksen läpi kulkevaa implisiittistä normatiivista näkökulmaa vastaan on toki helppoa esittää kriittisiä kysymyksiä. Ei esimerkiksi ole täysin yksiselitteistä, että tuotannon ja tulon politiikka ovat väistämättä

toisensa poissulkevia ja että perustulo muodostaisi sitä puoltavien tahojen koko yhteiskuntapoliittisen vision. Toisaalta kaikki huomattavat tulonsiirrot herättävät väistämättä kysymyksiä toimenpiteiden hinnasta ja julkisten resurssien tarkoituksenmukaisesta käytöstä. Oli miten oli, voidaan kysyä, onko tulo- ja kuluttajakeskeisellä yhteiskuntapolitiikalla juurikaan tarjottavaa suureen osaan nykypäivän polttavimmista yhteiskunnallisista ongelmista. Esimerkiksi talousrakenteen hiilineutraaliuden saavuttaminen tai mahdollisuuksien, palveluiden ja toimivien infrastruktuurien takaaminen – etenkin syrjäseuduilla – edellyttävät rationaalista laadullista harkintaa ja julkisen vallan aktiivista ohjausta. Osittain myös näistä tavoitteista kumpuava teollisuuspolitiikan viimeaikainen uusi nousu talouspolitiikan agendalle herättääkin pohtimaan, onko tulo- ja kuluttajakeskeisen yhteiskuntapolitiikan rinnalle nousemassa huomionarvoisia vaihtoehtoja.

Lähteet

- AcTVism Munich. 2017. Varoufakis - Why the universal basic income is a necessity - by the Gottlieb Duttweiler Institute. Youtube, 1.5.2017. <https://www.youtube.com/watch?v=22eQ9iLBfY4> [Viitattu 18.8.2023]
- Bregman, Rutger. 2014/2018. *Ilmaista rahaa kaikille – ja muita ideoita, jotka pelastavat maailman*. Kääntänyt Mari Janatuinen. Jyväskylä: Atena.
- Davis, Mike. 2018. *Old gods, new enigmas: Marx's lost theory*. Lontoo: Verso.
- Heath, Alex. 2017. Why Mark Zuckerberg is advocating universal basic income in the US? World Economic Forum, 10.7.2017. <https://www.weforum.org/agenda/2017/07/why-mark-zuckerberg-is-advocating-universal-basic-income-in-the-us> [Luettu 18.8.2023]
- Higgins, Winton ja Dow, Geoff. 2013. *Politics against pessimism: social democratic possibilities since Ernst Wigforss*. Bern: Peter Lang.
- Jäger, Anton ja Zamora Vargas, Daniel. 2023. *Welfare for markets: a global history of basic income*. Chicago: The Chicago University Press.
- Mair, Peter. 2013. *Ruling the void: the hollowing-out of western democracy*. Lontoo: Verso.
- Tawney, Richard Henry. 1931/1964. *Equality*. Viides painos. Lontoo: Unwin Books.